

УДК 332.155:347.77.012.:631.526.32

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК СОРТОДОСЛІДНОЇ МЕРЕЖІ
ЗАКЛАДІВ ЕКСПЕРТИЗИ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ
ОХОРОНИ ПРАВ НА СОРТИ РОСЛИН**

***В.В. Волкодав**, член-кореспондент УААН
Державна служба з охорони прав на сорти рослин,
О.В. Захарчук, кандидат економічних наук
Український інститут експертизи сортів рослин*

Кабінетом Міністрів України схвалена Концепція Комплексної програми підтримки розвитку українського села на 2006-2010 роки. У процесі реалізації Концепції розроблена Загальнодержавна програма соціально-економічного розвитку українського села на період до 2015 року, спрямована на вирішення основних проблем села, яка здійснюється центральними та місцевими органами виконавчої влади.

Діяльність Державної служби з охорони прав на сорти рослин у проєкті постанови Кабінету Міністрів України **„Про затвердження Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року”** включена до державних інвестиційних пріоритетів **„виконання цільових програм підтримки сортовипробування та селекції у рослинництві”** шляхом **„фінансування фундаментальних досліджень, прикладних науково-дослідних робіт, дослідно-конструкторських розробок,**

насамперед щодо створення та поширення високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур”.

Історія формування системи державного випробування сортів рослин в Україні, а отже, й планування витрат на ці цілі, розпочалося з 1923 р. після створення Наркомзему України в м. Харкові Всеукраїнської спілки з насінництва, До складу цієї спілки входила Українська сортовипробувальна сітка (Укрсортсітка), завданням якої було здійснення сортовипробування озимої і ярої пшениць, кукурудзи та картоплі. Пізніше програму сортовипробування було значно розширено за рахунок інших основних польових культур. Перед Великою Вітчизняною війною на території України функціонувало вже 150 сортодільниць, де випробовувалися сорти зернових і олійних культур, а також трав. Завдяки роботі широкої мережі державних сортодільниць, розташованих у різних природно-кліматичних зонах, у 1938 р. було вперше забезпечено сортове районування, до якого потім щорічно вносилися необхідні зміни. Керівництво сортовипробуванням в Українській РСР здійснювала центральна Інспектура Держкомісії по сортовипробуванню зернових, олійних культур та трав.

У період Великої Вітчизняної війни діяльність державних сортовипробувальних станцій було зруйновано. Після війни мережа державного сортовипробування відновлена спеціальним рішенням Ради народних депутатів Української РСР „Про відновлення сітки державного випробування зернових, олійних культур та трав на Україні”, згідно з яким уже в 1944 р. відновили діяльність 97 сортодільниць. З 1951 р. на сортодільницях запроваджено районування нових і зняття старих, маловрожайних сортів, внесення доповнень і змін на основі даних виробничого випробування.

Наказом Міністерства сільського господарства № 159 від 22.06.1953 р. до Інспектури Держкомісії по сортовипробуванню зернових, олійних культур та трав, яка з 1945 р. знаходилась у м. Києві, приєднано Інспектуру Держкомісії по сортовипробуванню технічних культур, після чого її перейменовано в Інспектуру Держкомісії по сортовипробуванню сільськогосподарських культур по УРСР. Пізніше згідно з наказом Міністерства сільського господарства СРСР № 51 від 15.02.1956 р. до неї приєднано Інспектуру Держкомісії по сортовипробуванню овочевих культур та картоплі, а з січня 1966 р. - Інспектуру Держкомісії по сортовипробуванню і апробації плодово-ягідних культур і винограду.

Таким чином, було сформовано республіканську систему державного випробування, яка охоплювала 296 сортодільниць і 25 обласних інспектур.

Постановою Ради Міністрів Української РСР від 18.11.1989 р. № 286 Інспектуру реорганізовано в Державну комісію України по випробуванню й охороні сортів рослин як установи, що здійснює державне управління в галузі випробування сортів рослин. Метою створення Держкомісії було забезпечення державного управління формуванням сортових ресурсів України та охорони прав селекціонерів на сорти рослин.

Нині Державну систему охорони прав на сорти рослин утворюють Український інститут експертизи сортів рослин, 24 обласні центри з охорони прав на сорти рослин, 69 сортодослідних станцій та Центр сортознавства і сортовивчення. На кожному етапі свого розвитку Державна система з охорони прав на сорти рослин виконувала завдання, що відповідали сортової політиці, визначеній державою.

На шляху проходження сорту від моменту його створення до заміни, основним інструментом сортової політики держави є сортовипробування. Державним органом, що здійснює офіційну реєстрацію нових сортів в Україні, є Державна служба з охорони прав на сорти рослин (Держсортслужба).

До Держсортслужби від селекціонера надходить матеріал, який після позитивних результатів випробувань отримує офіційний статус "**сорт**". За результатами випробувань формується Реєстр сортів рослин, придатних для поширення в Україні. У цьому реєстрі зосереджується вся інформація щодо вимог виробника і користувача до сорту. Тому важливо забезпечити ефективний зворотній зв'язок, який би дав змогу чіткіше встановлювати критерії, за якими сорти рослин заносяться до Реєстру.

У період формування засад ринкової економіки погляди на сорт як власність визначили необхідність реформування системи сортовипробування. Акумулюючи в собі більшість позитивних елементів функціонуючої системи сортовипробування, заходи щодо її реформування сприяли збереженню кращих вітчизняних традицій оцінки сортів, ґрунтовному переорієнтуванню сортовипробувальної системи на роботу в сучасних умовах.

Порівнюючи у процесі випробування сортів рослин кращі селекційні розробки і ретельно вивчаючи їх, сортовипробування генерує мотивацію створення нових сортів і гібридів, забезпечує інформаційний обмін між власником і користувачем сортів, регулює внутрішні й міжнародні правила торгівлі насінням, захищає права товаровиробника використовувати сорти, що відповідають необхідним характеристикам, а також на підставі нормативних актів національного і міжнародного законодавства - права селекціонера.

Зазначені та інші аспекти знайшли відображення в Законі України "Про охорону прав на сорти рослин", у якому на Державну систему з охорони прав на сорти рослин покладено низку завдань щодо забезпечення його реалізації. Найбільш важливішими завданнями Держсортслужби у сфері сортовипробування, передбаченими вищезазначеним Законом, є:

- участь у межах своєї компетенції в реалізації державної політики у сфері охорони прав на сорти рослин;
- здійснення державного контролю за набуттям прав на сорти рослин та їхньою реєстрацією і реалізацією, проведенням експертизи сортів рослин в Україні на наявність генетично модифікованих організмів, зокрема під час сертифікації сортів, що ввозяться або вивозяться;
- проведення державної науково-технічної експертизи сортів рослин як об'єктів інтелектуальної власності;
- організація та здійснення державного випробування сортів рослин з метою визначення придатності для поширення їх в Україні.

Забезпечення виконання цих та інших завдань потребує відповідних фінансових витрат. У більшості країн світу фінансування витрат на проведення науково-технічних експертиз здійснюється за державний рахунок. Нині фінансування витрат на сортовипробування в Україні здійснюється за кошти загального і спеціального фондів державного бюджету. Обов'язковою умовою виділення коштів з державного бюджету є ефективне їх використання.

Дослідження, здійснені в Українському інституті експертизи сортів рослин і Національному науковому центрі «Інститут аграрної економіки» УААН, свідчать про ефективну діяльність Держсортслужби. Одна гривня витрат на проведення експертизи сортів рослин забезпечує сумарний макроекономічний ефект у розмірі 27-32 грн., і понад 3 грн. податкових надходжень. Однак, не зважаючи на високу ефективність витрат на проведення науково-технічної експертизи сортів рослин, установи Держсортслужби не можуть забезпечити не лише розвиток, а й збереження існуючої матеріально - технічної бази та компенсацію власних витрат. Нині діяльність закладів експертизи Держсортслужби недостатньо забезпечується фінансуванням за рахунок коштів державного бюджету. Держава компенсує витрати на проведення експертизи сортів рослин вітчизняної селекції лише на 30-35 % від їхньої потреби.

Хронічний дефіцит фінансових ресурсів у закладах експертизи зумовив моральний та фізичний знос їхніх основних засобів. Особливої гостроти набула проблема заміни спеціальної техніки зношеної на 90%, для проведення експертиз. Якщо зазначену техніку

не буде оновлено, заклади експертизи Держсортслужби неспроможні виконати Державну програму науково-технічної експертизи сортів рослин.

Розрахунки науковців Українського інституту експертизи сортів рослин свідчать, що з метою оновлення лише спеціальної малогабаритної техніки необхідно у коштах загального фонду бюджету передбачити додаткове фінансування закладів експертизи Державної служби в розмірі 12 млн грн на рік.

Гострою є проблема збереження й оновлення кваліфікованих кадрів у сортовипробуванні. На даний час жодний з 232 державних вищих навчальних закладів III-IV рівня акредитації не готує спеціалістів з експертизи сортів рослин. Рівень оплати праці працівників у системі Державної служби охорони прав на сорти рослин у 2006 р. (632 грн/міс.) істотно не відрізнявся від показника у сільському господарстві і був нижчим від середнього по державі в 1,5 раза, а порівняно з промисловістю — майже в 2 рази.

У зв'язку із зазначеним необхідно:

- визначити нормативний рівень витрат на проведення науково-технічної експертизи сортів рослин;
- фінансування за рахунок коштів державного бюджету витрат на проведення науково-технічної експертизи сортів рослин у системі Держсортслужби здійснювати на рівні їхньої нормативної потреби;
- прискорити оновлення матеріально-технічної бази закладів експертизи;
- розв'язати проблему підготовки та закріпити у закладах експертизи кваліфікованих експертів з проведення науково-технічної експертизи;
- забезпечити вищий рівень заробітної плати працівників закладів експертизи, ніж у середньому в промисловості;
- обґрунтувати розподіл бюджетних коштів на проведення науково-технічної експертизи між закладами експертизи з урахуванням обсягів робіт, що виконуються.

Виконання зазначених завдань потребує відповідного науково-методичного забезпечення. Враховуючи, що необхідні обсяги фінансування витрат на проведення науково-технічної експертизи найповніше характеризують нормативні показники, необхідно розробити і впровадити науково-обґрунтований порядок визначення їх для закладів експертизи. Нормативні показники витрат можуть бути основою для розрахунку:

- щорічної потреби коштів з державного бюджету на виконання науково-технічної програми експертизи;

- оптимізації структури коштів бюджету відповідно до вимог методики державного сортовипробування сільськогосподарських культур;

- розподілу бюджетних коштів між закладами експертизи.

Нині в Україні науково-методична та нормативна база для здійснення оцінок потреби закладів експертизи державної системи охорони прав на сорти рослин розроблена недостатньо. З метою забезпечення її комплексної розробки та систематизації в Національному науковому центрі „Інститут рослин здійснено дослідження за результатами яких підготовлено:

- методичні матеріали з розробки технологічних карт і обґрунтування витрат на проведення аграрної економіки УААН” та Українському інституті експертизи сортів польової кваліфікаційної експертизи сортів рослин;

- технологічні карти і нормативи витрат на проведення польових кваліфікаційних експертиз з визначення придатності сортів рослин на поширення в Україні (по 15 основних сільськогосподарських культурах);

- технологічні норми і нормативи витрат на проведення інших польових експертиз та догляду за вирівнювальними посівами;

- пропозиції щодо використання коштів державного бюджету для виконання програми КПКВ 0808040 „Селекція в галузі сортовипробування”;

- пропозиції щодо застосування використання коштів спеціального фонду державного бюджету за дії пов’язані з набуттям, здійсненням і охороною прав на сорти рослин.

Сільськогосподарське виробництво висуває обґрунтовані вимоги до нових сортів та гібридів, зокрема необхідність комплексного поєднання високого рівня продуктивності з якісними показниками та стійкістю до хвороб і шкідників, несприятливих, особливо стресових факторів середовища. Виробник вимагає, щоб сорт був технологічним, а його продукція була якісно придатна для цільового використання.

Важливою умовою сьогодні стає не нарощування потенціалу продуктивності сорту, а підвищення його однорідності, стабільності як за морфологічними ознаками, так і господарськими показниками. Розрахунки показують, що поповнення сортових ресурсів новими високоякісними сортами розширить асортимент рослинницької продукції і забезпечить приріст врожаю.

Тому, всебічно вивчаючи селекційні продукти, Державна служба з охорони прав на сорти рослин рекомендує виробництву не лише кращі з них, але й генерує мотивування створення нових сортів,

охороняє їх права, регулює внутрішні і міжнародні правила торгівлі сортовим насінням, дає можливість товаровиробникам користуватися сортами, які мають генетично стійкі показники.

Використана література:

1. Методика государственного сортоиспытания сельскохозяйственных культур. Вып. 1. / Под. ред. М. Федина - М., 1985.- 269 с.
2. Методика державного сортовипробування сільськогосподарських культур. Вип. 1. / Під. ред. В.В. Волкодава - К. 2000.- 18 с.
3. Закон України «Про охорону прав на сорти рослин» від 17.01.2002р. № 2986-ІІ. // www.rada.gov.ua
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 р. № 1182 «Про затвердження Положення про Державну службу з охорони прав на сорти рослин» // www.rada.gov.ua.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 р. № 1183 «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про охорону прав на сорти рослин» і / www.rada.gov.ua.
6. Проект концепції Державної програми формування національних сортових рослинних ресурсів на 2005-2010 р // www.rada.gov.ua.
7. Методичні рекомендації щодо визначення нормативних бюджетних витрат на проведення експертизи сортів рослин у закладах експертизи державної системи охорони прав на сорти рослин, За ред. Захарчука О.В. і Кісіля М.Л.- К; Алефа, 2006. - 67с.

УДК 332.155:347.77.012.:631.526.32

Волкодав В. В., Захарчук О. В. Формування та розвиток сортодослідної мережі закладів експертизи державної системи охорони прав на сорти рослин // Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. - К., 2007. - № 5. - С. 95-102.

У статті висвітлено розвиток сортодослідної мережі державної системи охорони прав на сорти рослин протягом ХХ-ХХІ століття. На сучасному рівні визначено основні проблеми та шляхи їх вирішення, показано роль Державної служби з охорони прав на сорти рослин у вирішенні продовольчої проблеми держави.

Ключові слова: програма, концепція, заклади експертизи, сортові рослинні ресурси, сорт, технологічна карта.

УДК332.155:347.77.012.:631.526.32

Волкодав В. В., Захарчук А. В. Формирование и развитие сортоиспытательной сети заведений экспертизы государственной

системы охраны прав на сорта растений // Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. К., 2007. - № 5. - С. 95-102.

В статье показано развитие сортоиспытательной сети государственной системы охраны прав на сорта растений на протяжении XX-XXI столетий. На современном уровне определены основные проблемы и пути их решения, показана роль Государственной системы с охраны прав на сорта растений в решении продовольственной программы.

УДК 332.155:347.77.012,;631.52632

Volkodav V., Zakharchuk O. Foundation and Development of the Variety Research Network of Examination Institutions of the State System on Right Protection for Plant Varieties // Сортовивчення та охорона прав на сорти рослин. - К., 2007. — № 5. - С. 95-102.

Development of the Variety Research Network under the State System on Right Protection for Plant Varieties during centuries of XX- XXI, was described in the article. On the comprehensive level, main problems and the ways to their solving were determined, a role of the State Service on Right Protection for Plant Varieties in settling of the problem of State food security was demonstrated.